

⊕ SZÖVEG ÉS KÉP: JACEK PAŁKIEWICZ

JEGES ODISSZEA

RÉNSZARVASOKKAL A HIDEGPÓLUSIG

Jakutföld. A metsző hideg a csontjainkig hatol, és a jeges levegő a tüdönket ostorozza. Nézem a hőmérőt: $-54\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot mutat!

A hideg összes szinonimája sem elég rá, hogy leírja, amíg az ember ki nem próbálja. A fehér hó egészen a horizontig kristályosan tükrözi vissza a sápadt napfényt. Körülöttünk béke honol, s a csend szinte nyomasztó. Átkozottul hideg van, s a leggyakoribb ránk törő érzés a kétségbeesés

FORDÍTOTTA: KIRÁLY-ACAMPORA ANIKÓ

MÉLYEN A SZÖRME ALATT

Egyelőre nincs jobb, mint a prémruha – legalábbis a száraz hidegben. Ám belülről csak mi fűthetjük föl, és ez nem nagyon megy. Sűrűn le kell szállni a szánról és teljesen átmozgatni folyamatosan hűlő testünket

szül is. A leves finom, s mivel a rénszarvasok a szabadban élnek, és gyógynövényeket is legelnek, talán ezért az étel (az egyetlen), ami mindenkinek ízlik. Villára tűzzük a főtt húst, és így harapdáljuk.

A könnyű reggeli után az egész csoport elindul a napi első feladat elvégzésére: megkeresni a rénszarvasokat. Eltart vagy három órát. A Verhojanszki-hegység vidékén vagyunk, rendkívül hideg völgyekben és medencékben. Mindnyájan ugyanolyan öltözéket viselünk: hosszú, szőrrel bélelt, dupla csizmát, rénszarvasbőrből készült nadrágot, pulóvert és nagy szőrmebundát dupla szőrmés kapucnival, amit a gyapjúsapkára húzunk. Egy vastag gyapjúsál védi a nyakat és az arc jó részét. Kezünkön gyapjúkesztyű, azon még egy szőrös egyujjas is. Amikor a hideg a szokásosnál is csípősebb, simaszkot is öltünk, annak ellenére, hogy elég kényelmetlen, mert elősegíti a légzés közbeni jégképződést, viszont jól védi az orrunkat és az arcunkat, amelyek különösen érzékenyek a fagyra. Ennek ellenére a fagy megállíthatatlanul hatol el testünkig. Ahogy erősödik a szél, a hideg egyre gonoszabbá és falánkabbá válik. Kétségbeesetten harcolunk, hogy ellenálljunk. Szinte óránként meg kell állnunk, mert muszáj ösztönözni a végtagok vérkeringését. Ám a hó száraz és éles, mint a sziklabontásból származó törmelék: nem használható arra, hogy átmasszírozzuk vele a kezünket-arcunkat. Az egyetlen módja, hogy megakadályozzuk az arcfagyást: néha lehajtuk a fejünket úgy, hogy a vér átjárja.

A felkészülés egy egész évet vett igénybe, s eközben többször is Moszkvába kellett utaznom meggyőzni a gyanakvó tisztviselőket, hogy végre kiadják ezt az áldott engedélyt, s bejárhassuk Szibéria egy szeletét. 1200 km és Ojmjakon elérése: a Föld leghidegebb olyan helye, ahol állandó jelleggel élnek emberek. Ehhez az úthoz az ottani szokás szerinti rénszarvasszánt választottuk, hozzá a helyi pásztrok által használt ruházatot és élelmiszereket.

Az északi szélesség 60. fokánál vagyunk, a tél kelles közepén. A Nap csak egy hó nélküli aranylemez; azzal is megelégednénk, ha csak láthatnánk, ha legalább azt az érzést keltené, hogy melegít egy kicsit. A fény tejszerű marad, a hó felcsapódik a szántalpakról, s beporozza a mögötte siklókat. Hang nem hallatszik, egy árva madarat sem látunk, de a könnyű szél söpörte síkságon mindig látható néhány állat nyoma: nyúl, róka, jávorszarvas, hermelin, farkas.

Csontig hatoló hidegben

Arcunkat mintha ezer tű szurkálná, légzésünk párává válik, egyik lábam riasztó ütemben kezd kihűlni. A levegő bekúszik a vastag bundák alá, és bárholnan jön is, a végén úgy tűnik, mindig a gerinc mentén talál helyet – hosszú, lassú és folyamatos borzongást okozva. A kezünk is egyre kevésbé érzi a kantárt. Nincs más megoldás, mint megállítani a konvojt, és addig futni, míg a vérkeringés újra teljes erővel beindul.

A karaván tizenkilenc szánból áll. Van negyvennyolc rénszarvasunk, minden szánhoz kettő, plusz tíz tartalék, hogy az elfáradt állatokat cserélni tudjuk, vagy épp helyettesíteni, ha elveszítenénk néhányukat (pl. egy farkastámadás esetén). A két köteléket „kajurik” (evenki pásztrok) vezetik, Andrej és Dima.

Mielőtt besötétedne, tábort verünk. Az elvégzendő feladatok listája nem hosszú, de sok időt vesz igénybe. Először is egy lapáttal meg kell tisztítani a helyet, ahol majd felverjük a sátrat: négyszer négy méter; a hó mély, kemény jégkéreggel a tetején. Munka közben kimelegszünk, sőt le is kell venni a bundát, hogy mozogni tudjunk, és hogy elkerüljük az izzadást, ami hamar a testünkre fagyana.

Tüzelőt kell gyűjteni, jeget hozni a folyóról, és olvasztani, olvasztani. Plusz 48 darab jókora fadarab, koloncnak a rénszarvasok nyakába, hogy mohat és zuzmókat keresve ne kóboroljanak messze az éjszaka folyamán. És még sok vörösfenyőág szigetelésként a sátor alá, hiszen az aljzat jéghideg.

Van egy kis vaskályhánk, a levegőben máris csípős füst szaga érződik. Eltölt az optimizmus. A tűz meleg sátorot jelent, meleg ételt és pihenést. A főtt hús ízletes, még ha rendkívül egyszerű módon ké-

A fagyott föld eláztat

Nyolc szánunk süllyed el épp a vízben. „Nálegy”-re hajtottunk, a felszíni jég beszakadt a súly alatt, és most előtör a víz. Egészen drámai a jelenség: amikor kint rendkívüli a hideg és megfagy a felszín, a fagyott réteg alatt még lehet víz, melynek a jég szorításában egyre nő a nyomása. E közrezárt víz akár a felszínre is törhet, majd a hidegben gyorsan új jégréteget képezve megfagy. Ez a nálegy (rájegeedés) jelensége. A vízfeltörést most mi hoztuk létre, beszakítva a felszíni fagyos réteget.

Néhány ijedt rénszarvasunknak sikerül kijutnia, mások hevesen rugdosnak tovább, rontva ezzel a helyzetüket, és olyanok is vannak köztük, amelyek nem reagálnak. Lábak, hevederek és szánkók kuszasága. Mindeközben az egész felszerelésünk egyre mélyebbre süllyed. Nagyon kell sietnünk, a jég igen gyorsan újraformálódik.

Az életünk függ a munka tempójától. Térdig a vízben állunk, úgy próbáljuk felemelni az álla-

tokat, amelyek teljesen elhagyják magukat, mintha csak megpróbálnák örökre lehunyni a szemüket a vízben, amely csak nulla fokos, míg a kinti hőmérséklet $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$. Ahol tudjuk, kibogozzuk a hámat, ha nem megy, elvágjuk, hogy ne veszítsünk időt; fújtasok és kiáltások közepette a huzavona sikerrel jár. Báráddal kell szétválasztani a szánokat. Arra sincs idő, hogy érezzük a hideget. Versenyt futva az idővel, két jégtömbbé fagyott csizmában folytatjuk tovább. Egy örökkévalóságnak tűnik, mire végzünk.

Ágakat gyűjtünk a tűzhöz, és amikor már melegen pattog, végre levetkőzhetünk, és lecserélhetjük a csizmát. Senki sem ismeri a megállapodásomat Andrejjel, miszerint fagyásveszély esetén feláldoznánk egy rénszarvast: a félbevágott és még meleg állatba fektetett ember elkerüli a szervezet további hővesztését – egy időre.

FOGVACOGVA
Csak az arc
egy része van kint –
és mégis majd'
megfagyunk

RÉNSZARVASRA ÉPÍTVE
Szánhúzó, tehercipelők, alapvető
húsforrások: rénszarvas-feldolgozás
helyben, őslakosok által (fent)

A MENEDÉK ELŐTT
A rendkívüli hidegben a sátor melege életmentő, de csak akkor, ha kályhával
befűtjük. Az emberi test önmagában nem melegíti fel a sátorbelsőt, és a
külső hőmérsékletnél mindössze $5-8\text{ }^{\circ}\text{C}$ -kal van bent melegebb (jobbra)

Rénszarvasok és evenkik

Szakállunkat és bajszunkat, szemöldökünket és szempillánkat gyakran jégcsapok díszítik. A rövid pihenők alatt alaposan megnézzük egymást: fehér foltokat keresünk az arcon, ami a fagyás első jele.

Az egyik rénszarvas tántorog, majd hirtelen le roskad, nem lehet mozdítani, így helyettesíteni kell egy tartalékkal. Általában a teljes fizikai kimerülésig futnak, majd hirtelen összeesnek. A következő napokban többüket hagyjuk majd valahol az út mentén. Csatlakozhatnak egy még vad csordához, ha nem esnek farkasok áldozatául.

Folyamatos figyelemmel igyekszem kordában tartani a félelmet. A fogammal leráncigálom a vastag kesztyűt, s a combjaim közé teszem a kézfejem, a vastag ruha alá. Teljesen érzéketlen a kezem, olyan érzés, mintha nem tartozna a testemhez, de végül félóra múltán visszatér belé az élet. Úgy érzem, ezer tű szurkál – elviselhetetlen fájdalomtól kíserve –, amit kegyelemként fogadok.

Ötszáz kilométer, s nincs egy élő lélek sem. Vé-

gül a horizonton megjelenik Dima testvérének kúpos sátra. Három másik férfival egy ezer rénszarvasból álló csordát terel. Ők is evenki pásztorok – emellett természetesen kiváló vadászok. Mindentől (államtól, hivataloktól, hírektől) elszigetelve és függetlenül élnek. Generációk sokaságának tapasztalátát őrzik, s bár az 50-es években itt is megkísérelték a nomadizálás eltörlését, ez nem vezetett „sikerre”. Maradt az archaikus életforma, a sámánista vallás, az állatokhoz igazodó, kőkemény tajgai élet.

Dima leveleket hozott a családtagoktól, sőt, egy doboz petróleumot, lisztet és az itt élők számára még egy igen fontos dolgot: vodkát.

Az egyik pásztor nagy, fagyott halat tesz egy deszkára, és az állat farkát a mellkasához szorítva hosszú, vékony csíkokra vágja, amik azonnal összegömbölyödnek, mint a faforgács. Ez a „stroganina”, fagyott, nyers hal, amit közvetlenül sóval és borssal teli dobozba mártogatva fogyasztanak. Minden harapásnál úgy tűnik, szétreped a fogunk a hidegtől.

MAJDNEM-FAVÁGÁS

Bár a fának is baltával megyünk, itt egy fagyott szarvastetem feldolgozható méretűvé darabolása a cél (balra)

HÚST HÚSSAL

A mélyhűtött halrészleg is előkerül (lent)

VADKELET
Fagyott kötéllel sokkal
nehezebb lassózni, mint
a napfényes vadnyugaton,
de az állatbefogás egyetlen
módja itt is ez

Szögesdrótba akadva

Egyhangúan telnek a napok, szinte változatlanul; reggel mindig hatalmas erőfeszítésünkbe telik kibújni a hálósákból. A levegő kristálytisza. Kelet felé ragyog az ég, míg a csendes föld úgy tűnik, a Nap melegére vár. Ritkán hallani a társaim hangját, kivéve, amikor hosszasan morgolódnak.

Szibéria rendkívül szép, hatalmas, és a gyönyörködő, boldog állapot el is kísér egy jó szakaszon, mígnem hirtelen egy erőteljes gyomrosba futok. Egy tábor kerítéséhez! Háromszor körbetekert, rozsdás szögesdrót öleli körbe, és azon belül állnak a nyomorúságos kunyhók s a múlt néhány torzója: egy horpadt edény, egy hihetetlenül elkopott cipő, egy pár kesztyű, primitív munkaeszközök. Akadnak még lerobbant emeletes ágyak és ablakrácsok is.

Ez minden, ami a haláltáborból maradt. Meg persze a kitermelt kolimai arany, az ingyenmunkaerővel épített települések, utak, gyárak. Őszességében milliók szenvedtek az ilyen táborok ezreiben, s közülük az északkelet-szibériaiak külö-

nösen gyilkosak voltak: hideg, éhezés, betegségek, embertelen környezet... Innen nem volt kiút. Megalázott és kétségbeesett férfiak, elégtelen élelmiszerral és nyomorúságos ruházattal, akik bizonyára nemegyszer kívánták a halált. Néhányan talán megőrültek, s próbáltak megszökni, de merre, hová, ha több száz kilométeren át semmi más, csak erdők, mocsarak, éhség, jég, farkasveszély és a félelem, hogy levadásszák, mert az az utasítás, hogy amint meglátják, lőjenek! Bárki megtehetette, és még a jutalmat is zsebre tehetette. Nem kellett kérdezni semmit, már lehetett is tüzelni. Igazi szegények háborúja volt ez. A vadász jutalmat kapott, hogy azon esetleg löszert vásároljon.

FÉLIG ELSÜLLYEDVE
A rénszarvashátas állat is lehet. A mély hóban sokkal
jobban bírja, mint az ember vagy egy jármű.
Az agancsok miatt azonban nem veszélytelen az akció

Ojmjakon: mélyhűtve tárolva

Az itt élőknek, nincs lehetőségük más éghajlati viszonyokkal összehasonlítani lakhelyüket. Ha eljön az olvadás ideje, az a legrosszabb: a közlekedés megbénul, s az utcák járhatatlanná válnak a sár miatt. És a szúnyogok? Milliós szám! De most szerencsére minden fagyott. Ma én vagyok a napos, fél hétkor kezdek, amikor a többiek még mindig a hálósák langyos melegét élvezik.

A sátor belsejét a kilehelt vízgőzből fagyott jég-hártya borítja. Bent $-41\text{ }^{\circ}\text{C}$ van. Csak nyolccal több, mint a külső hőmérséklet. A sötétben gyertyát gyújtok, tűz a kályhába, melyre aztán felteszek egy vödör jeget. A meleg vízből tea lesz, és húst főzünk. Ismét. Háromnegyed órával később, amikor a benti hőmérséklet $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ közelébe ér, társaimat is felébresztem.

A megpihent rénszarvasok vágatni kezdenek. A hideg szinte látható: ha $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$ alá esik a hőmérséklet, a levegőben fénylő jégszálak örvénylenek, talán szél hozta hókristályok, talán a levegővétel gőze. A Nap be- aranyozza a völgyet, és ezüstössé varázsolja a csúcsokat.

- Hogy érzed magad?
 - Jól, minden OK – fogom rövidre.
 - De nem fázol?
 - Mínusz $53\text{ }^{\circ}\text{C}$ van: szerinted melegem van?
- A nevetés ragályos, de nem hiszem, hogy az én

szövegem miatt, sokkal inkább azért, mert már közel vagyunk a célhoz.

Ojmjakon, az egy hónapja nagyon vágyott célpontunk ott van a horizonton. „Szibéria messze van. Az egy másik bolygó” – mondják Moszkvában e rusztikus szépségű, varázslatos helyről.

Minden fizikai és szellemi tartalékunkra szükségünk volt, hogy idáig jussunk. Hatalmas megkönnyebbülés, nagy öröm, s a szőrmesapkák átrepülnek az emlékmű csillagja felett, amely a harmincas évek rekordját rögzíti: „Polius kholoda”, azaz: Hidegpólus, $-71,2\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Ojmjakon egy hétszáz lelket számláló falu az Inyigirka folyó mentén, nem messze Uszty-Nyerától, az egyik legfontosabb oroszországi aranylelőhelytől. Az évi átlaghőmérséklet $-16\text{ }^{\circ}\text{C}$, évente 210 napig marad $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ alatt a hőmérséklet. Ám júliusban a hőmérő higanyszála néhány napra eléri a $+30\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot is!

ÉLET A VÉGEKEN

Az észak-szibériai pásztorok, evenkik és jakutok alkalmazkodnak a szélsőséges körülményekhez.

A környezet, az élet csak lassan változik, a tudás, a tapasztalat átöröklődik

Nyolc óra repülés után leszállunk Moszkvában. Mielőtt elbúcsúznánk a repülőtéren, hatalmas természetű orosz társunk, Medve keserűen mondja: „Nos, most mindenki megy a dolgára.”

Tévedsz, barátom! Egy ilyen élmény olyan kapcsolatot hoz létre, ami tovább megmarad a szívünkben, mint maguk az emlékek. A barátság és az egymás iránti tisztelet, ami összeköt minket, mélyebb, mint az ideológiák.

Általában nem iszom vodkát, de ebben az esetben muszáj szabályt sérteni és ünnepelni, így egy koccintást javaslok. Nehezemre esik a búcsú. Az ember szeretne még mondani valamit, de nincsenek rá szavak. Ki tudja, mikor találkozunk újra? Viszlát, Medve! Egy szoros ölelés, és „Viszlát, holnap!” Mindig ez van, akkor is, ha ez a „holnap” lehet, hogy egy vagy épp csak tíz év múlva lesz. Vagy talán soha... ☺

A CÉLBAN – 1200 kilométernyi vándorlásunk végén: Ojmjakonban a Föld „Hidegpólusán”

HÁZAKBA HÚZÓDVA

Ojmjakonban $100\text{ }^{\circ}\text{C}$ fölötti az évi hőingás. A téli túlélés csak egy hajszálon múlik: ha áramkimaradás van, lerobbannak a generátorok, és rövid idő alatt minden átfagy

